

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1213 เลขที่ 59 ชื่อ พระราชบัญญัติให้ราษฎร
ถวายฎีกา.

_____. จ.ศ. 1215 เลขที่ 44 ชื่อ หนังสือพิมพ์สมเด็จพระมหากษัตริยาโปรด
ให้ฝรั่งอังกฤษเข้ามาค้าขาย.

_____. จ.ศ. 1215 เลขที่ 93 ชื่อ พระราชดำรัสพระราชทานที่ฝั่งศพแก่
คนชาวยุโรป.

_____. จ.ศ. 1216 เลขที่ 113 ชื่อ จดหมายเหตุเยอรมันปรัง ถึงเจ้าพระยา
พระคลัง เรื่องทำสัญญาไมตรี.

_____. จ.ศ. 1217 เลขที่ 14 ชื่อ หนังสือสัญญา.

_____. จ.ศ. 1218 เลขที่ 122 ชื่อ ประกาศเรื่องราษฎรซื้อขายรับจ้างคน
ต่างประเทศ.

_____. จ.ศ. 1218 เลขที่ 131 ชื่อ คำให้การเรื่องนายฮี้ นายชา ชวน
ทหารปืนใหญ่ให้การเรื่องทูต.

_____. จ.ศ. 1222 เลขที่ 65 ชื่อ คัดบอกเมืองอุคงมีชัย.

จดหมายเทศน์ที่ 4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 99 ชื่อ หนังสือเสนาบดีสยามถึง
เสนาบดีกรุงฝรั่งเศส เป็นหนังสือสัญญาทั่วทุก ชาติ.

_____ . จ.ศ. 1222 เลขที่ 100 ชื่อ หนังสือเสนาบดีต่างประเทศสยามถึง
กงสุลทั้ง 6 ประเทศ ปรีชาการทำเงินเหรียญ.

_____ . จ.ศ. 1224 เลขที่ 42 ชื่อ สำเนาจดหมายอัสมิราล .

_____ . จ.ศ. 1225 เลขที่ 107 ชื่อ ประกาศโปรดเกล้าตั้งमितเขตต้นกิมจิง
พระพิเทศพานิช ชาติ.

_____ . จ.ศ. 1225 เลขที่ 114 ชื่อ สัญญาทางพระราชไมตรีเมืองเขมร
ทำไว้ต่อกองสยาม.

_____ . จ.ศ. 1225 เลขที่ 119 ชื่อ ป ระกาศเรื่องตั้งกงสุลฝ่ายสยาม
เมืองร่างกุ้ง.

_____ . จ.ศ. 1227 เลขที่ 40 ชื่อ หนังสือสัญญาไทยกับฝรั่งเศส.

_____ . จ.ศ. 1230 เลขที่ 68 ชื่อ พระราชกระแสเรื่องขอสัญญาทำเทลิ-
กราฟ.

เอกสารชั้นที่สอง

หนังสือ

กุลลดา เกษบุญชู. "แบบแผนการทูตไทย," รวมบทความ ความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศ. แผนกวิชาการต่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515, หน้า 92-148.

ขจร สุขพานิช. ออกญาวิไชเยนทร์และการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์. พระนคร: สำนักพิมพ์ดาวหน้า, 2506.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาอนุภาพทรงนิพนธ์ พระอริยาบยประกอบ. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2505.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่าราชาธิวาส. สหกรรมนิพนธ์สำนักวัดราชาธิวาส พิมพ์ถวายเป็นธรรมเนียมราชการพระราชทานเป็นที่ระลึกในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า ณ พระเมรุทองสนามหลวง วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2499.

_____ . พระราชพิธีสิบสองเดือน. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2505.

• จุลจักรพงษ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. เจ้าชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: คลังวิทยา, 2514.

ณัฐฉาน สุทธิสงคราม. สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ มหาบุรุษ, เล่ม 1. พระนคร: โรงพิมพ์เทพไพศาล, 2504.

คำจรรยาอนุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2514.

_____ . ไทยรับพม่า. พระนคร: คลังวิทยา, 2505.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. พระนคร: บุญส่งการพิมพ์, 2511

แถมสุข นุ่มนนท์. "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900-1909," วรรณไวทยากร. พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514, หน้า 1-14.

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ 4 : Siam at the Accession of King Mongkut: Relations with the West. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงจรัญสนิทวงศ์ (ม.ล. จรัญ สนิทวงศ์) ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส, 31 มีนาคม, 2502.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พระนคร: องค์การตำราของคุรุสภา, 2503.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, 2 เล่ม. พระนคร: องค์การตำราของคุรุสภา, 2504.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, 2 เล่ม. พระนคร: องค์การตำราของคุรุสภา, 2504.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ประวัติการทูตของไทย. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2501.

พระราชพงศาวดารพม่า, เล่ม 2-3, พระนคร: องค์การตำราของคุรุสภา, 2505.

ประภัสสร บุญประเสริฐ. "ขอบเขตพระอำนาจของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล." วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.

ประยูทธ สิทธิพันธ์. สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม. พระนคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2516.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404. คณะสงฆ์คองการรามในความ
อุปการะของนายชำนาญ และคุณหญิงวสี บุษบงษ์ พิมพ์ถวายในงานพระราช
ทานเพลิงศพ พระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลา
อิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2511.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12. จดหมายเหตุของหมอบรัดเลย์. พระนคร: สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, 2507.

ภาคที่ 13. ตำนานวังหน้า. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา,
2507.

ภาคที่ 14. คำให้การชาวอังวะ. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา,
2507.

ภาคที่ 28. อธิบายเรื่องราวทูตไทยไปยุโรป. พิมพ์ในงานทำบุญฉลอง
อายุครบ 60 ปี ของนายพินเทพเฉลิม มุนนาค เมื่อมีชวค พ.ศ. 2467.

ภาคที่ 31. จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย.
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีพระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน
ชูลิ้น) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2493.

ภาคที่ 33. บรรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระ
นั่งเกล้าฯ. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2510.

ภาคที่ 55. ว่าด้วยอังกฤษเข้ามาทำสัญญากับไทย. พระนคร:
องค์การค้าของคุรุสภา, 2512.

ภาคที่ 62. ทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. พระนคร: โรงพิมพ์
พระจันทร์, 2506.

ปวเรศวรียาลงกรณ์, สมเด็จพระมหาลสมณเจ้า กรมพระยา. "คำโคลงเรื่องพระ-
ราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ประชุมพระราช
นิพนธ์เป็นภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4, ภาค 2. คณะธรรมยุติกิพิมพ์โดยเสด็จ
พระราชกุศลในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก
(จวน อุฏฐายี) ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 17 มิถุนายน
พุทธศักราช 2515.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. เรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2500.

เพ่ง พ.ป. บุณนาค (แปลแต่ง). หนังสือเรื่องเซอร์ยอนโบว์ริงเข้ามาเมืองไทย.
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมมุ่ม วัฒนวงศ์ ณ อยู่ชยา
ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ 5 กันยายน พุทธศักราช 2509.

ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาคที่ 15. ตำนานภาษาอักษรบางอย่าง, กับคำอธิบายของ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. พระนคร: โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร, 2466.

วิจิตรมาตรา, ชุน. ประวัติการค้าไทย. พระนคร. บัณฑิตการพิมพ์, 2516.

วีรพันธ์ วารวิชชนนท์. "ความสำคัญของอันนัมสยามยุคทองไทย กับพูชา และฉนวน."
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2514.

เสรีพร พันธรังษี. ราชบัลลังก์พม่า. พระนคร: แพร่พิทยา, 2508.

เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. "คิงมังกูในฐานะที่ทรงเป็นนักนิทศาสตร์," ประชุม
ปาฐกถาและคำอภิปรายของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช พ.ศ. 2489-2509.
พระนคร: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2509.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว.หญิง. ประวัติศาสตร์สากลยุคปัจจุบัน (ค.ศ. 1453-
1914). พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2515.

โสมทัต เทเวศร. เจ้าฟ้าจุฑามณี. พระนคร: แพร่พิทยา, 2513.

ศิลป์ากร, กรม. เอกสารของครอว์ฟอร์ด, ไพโรจน์ เกษแมนกิจ ผู้แปล. พระนคร:
โรงพิมพ์การศาสนา, 2515.

_____. ชีวประวัติเซอร์เจมส์ บรุก, นันทา วรเนติวงศ์ ผู้เรียบเรียง.
พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515.

เอ.บี. กริสโวลด์. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.จ. สุกัทรทิศ คិតกุล
ทรงแปลจาก King Mongkut of Siam. พระนคร: โรงพิมพ์ -
พระจันทร์, 2511.

เอเตียน กาลดัซ์. ราชอาณาจักรสยามในงานแสดงศิลปหัตถกรรม ณ ซังป๋ เคอ
มาร์ส ใน พ.ศ. 2421 (ค.ศ. 1878) และ ณ พระราชวังแวร์ซายส์
ใน พ.ศ. 2229 (ค.ศ. 1686) กับพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์,
สันต์ ท. โกมลบุตร ผู้แปล. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514.

อุดมสมบัติ, หลวง. จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, พร้อมด้วยอธิบายของสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์
เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมุนี
(อิสสระญาณเถร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม, 2505.

วารสาร

แสงโสม เกษมศรี ม.ร.ว.หญิง และวิมล พงศ์พิพัฒน์. "ประวัติศาสตร์สมัยรัตน-
โกสินทร์," แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี, ปีที่ 1,
เล่ม 1, มกราคม 2510.

_____. "ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์," แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร
โบราณคดี, ปีที่ 1, เล่ม 3, กันยายน 2510.

ภาษาอังกฤษ

Secondary Sources

Books

Aung, Maung Htin. A History of Burma. New York: Columbia
University Press, 1967.

_____. The Stricken Peacock : Anglo - Burmese Relations
1752-1948. The Hague: Martinus Nijhoff, 1965.

Baherjee, A.C. Annexation of Burma. Calcutta: A. Mukherjee,
1944.

Baretto, W.L. Mindon. Rangoon: The New Light of Burma
Press, 1935.

Blofeld, John. King Maha Mongkut of Siam. Singapore: Asia
Pacific Press, 1972.

Bowring, Sir John. The Kingdom and People of Siam, 2 Vols.

London: Oxford University Press, 1969.

British Burma Gazetteer, Vol. I. Rangoon: Government Press,
1880.

Buttinger, Joseph. The Smaller Dragon. New York: Frederick
A. Praeger, 1958.

Cady, John F. A History of Modern Burma. Ithaca: Cornell
University Press, 1958.

_____. Southeast Asia : Its Historical Development.
New York: McGraw-Hill, 1964.

_____. The 'Roots of French Imperialism in Eastern Asia.
Ithaca: Cornell University Press, 1954.

Chambers's Encyclopedia, Vol. VI. London: Pergamon Press,
1966.

Chesneaux, Jean. Contribution à l' Histoire de la Nation
Vietnamienne. Paris: Editions Sociales, 1955.

Chiang Kai - Shek. China's Destiny. London: Dennis Dobson,
1947..

Cordier, Henri. La France et la Cochinchine 1852-1858 : La
Mission du Catinat à Tourane (1856). Extrait du
"T'oung-pao," Série II, Vol. VII, No. 4.

- Cordier, Henri. La Politique Coloniale de la France au début du Second Empire (Indo-Chine, 1852-1858). Extrait du "T'oung-pae," Imprimerie ci-devant E.J. Brill, Leide, Vol. X-XII, 1911.
- Crawford, John. Journal of an Embassy to the Courts of Siam and CochinChina. London: Oxford University Press, 1967.
- Crawley, C.W. (ed.). The New Cambridge Modern History, Vol. IX. London: Cambridge University Press, 1969.
- Day, Clive. Economic Development in Europe. New York: The Macmillan Company, 1948.
- Desai, W.S. A Pageant of Burmese History. Calcutta: Orient Longmans, 1961.
- Deschamps, Hubert. La Fin des Empires Coloniaux. Paris: Presses Universitaires de France, 1959.
- Duke (Suvanich), Pensri. Les Relations entre la France et la Thaïlande (Siam) aux XIXe siècle d'après les archives des Affaires Etrangères. Bangkok: Chalermnit, 1962.
- Feltus, George Haws. Samuel Reynolds House of Siam. Fleming H. Ravell Company, 1924.
- Foucar, E.C.V. Mandalay the Golden. London: Dennis Dobson, 1963.

Furnivall, J.S. Colonial Policy and Practice : a comparative study of Burma and Netherlands India. Cambridge, 1948.

Gosselin, Ch. L' Empire d' Annam. Paris: Librairie Académique Didier, 1904.

Hai, Tao-Kim. L' Indochine Française Depuis Pigneau de Béhaine. Paris: Tours Maison Mame, 1940.

Hall, D.G.E. A History of South-East Asia. London: Macmillan, 1964.

_____. Burma. London: Hutchinson's University Library, 1950.

_____. (ed). Michael Symes : Journal of His Second Embassy to the Court of Ava in 1802. London: George Allen & Unwin, 1955.

_____. (ed). The Dalhousie - Phayre Correspondence 1852-1856. London: Oxford University Press, 1932.

Harvey, G.E. History of Burma. London: Frank Cass, 1967.

_____. British Rule in Burma 1824-1942. London: Faber and Faber, 1946.

Hobson, J.A. Imperialism : A Study. London: George Allen & Unwin, 1938.

- Ingram, James C. Economic Change in Thailand Since 1850.
California: Stanford University Press, 1955.
- Jumsai, Manich, M.L. History of Anglo-Thai Relations.
Bangkok: Chalermnit, 1970.
- _____. King Mongkut and Sir John Bowring. Bangkok:
Chalermnit, 1970.
- Kaung, U. A Survey of the History of Education in Burma
Before the British Conquest and After. Rangoon:
The Burma Research Society, 1963.
- Kham, Nguyen Khac. An Introduction to Vietnamese Culture.
Tokyo: Tokyo Press, 1967.
- Khoi, Le Thanh. Le Viet-Nam : Histoire et Civilisation.
Paris: Les Editions de Minuit, 1955.
- Lam, Truong Buu. Patterns of Vietnamese Response to Foreign
Intervention 1858-1900. Monograph Series No. 11,
Southeast Asia Studies, Yale University.
- Lamb, Helen B. Vietnam's Will to Live. New York: Monthly
Review Press, 1972.
- Lancaster, Donald. The Emancipation of French Indochina.
London: Oxford University Press, 1961.

- Latourette, Kenneth Scott. The China, Their History and Culture. New York: The Macmillan Company, 1951.
- Lavisse, Ernest and Rambaud, Alfred. Histoire Générale du IVe siècle à Nos Jours, Tome VI. Paris: Librairie Armand Colin, 1924.
- Lê, Nicole, - Dominique. Les Missions - Etrangères et la Pénétration Française au Viet-Nam. Paris: Mouton, 1975.
- Li, Dun J. The Ageless China. New York: Charles Scribner's Sons, 1971.
- Lindsay, J.O. (ed.). The New Cambridge Modern History, Vol. VIII. London: Cambridge University Press, 1970.
- Lyall, Alfred. The Rise and Expansion of the British Dominion in India. New Delhi: Oriental Reprint, 1973.
- Maspéro, Georges. Un Empire Colonial Français : L'Indochine, 2 Vols. Paris et Bruxelles: Les Editions G. Van Oest, 1929, 1930.
- Maung, Maung. Burma in the Family of Nations. The Netherlands: Djambatan - Amsterdam, 1957.
- Maybon, Charles B. Histoire Moderne du Pays d'Annam (1592-1820). Paris: Librairie Plon, 1920.

- Mill, L.A. British Malaya. London: Oxford University Press, 1966.
- Moffat, Abbot Low. Mongkut, King of Siam. Ithaca: Cornell University Press, 1968.
- Pallegoix, Mgr. Description du Royaume Thai ou Siam, Tome Premier. Paris: Se Vend, 1954.
- Phayre, A.P. History of Burma. London: Susil Gupta, 1883.
- Purcell, Victor. South and East Asia Since 1800. London: Cambridge University Press, 1965.
- Remi, Emile et Arnaud, Henri. Histoire de l' Etablissement du Protectorat Français au Cambodge. Grenoble, 1897.
- Riggs, Fred W. Thailand : The Modernization of a Bureaucratic Polity. Honolulu: East-West Centre Press, 1966.
- Roberts, H. Stephen. The History of French Colonial Policy 1870-1925. London: Frank Cass, 1963.
- Scott, J.G. Burma from the Earliest Times to the Present Day. London: T. Fisher Unwin, 1924.
- Singhal, D.P. The Annexation of Upper Burma. Singapore: Eastern University Press, 1960.
- Smith, Malcolm. A Physician at the Court of Siam. London: Country Life, 1947.

Steinberg, David Joel (ed.). In Search of Southeast Asia.

New York: Praeger Publishers, 1971.

Syamananda, Rong. A History of Thailand. Bangkok: Thai

Watana Panich, 1973.

Tan, Nguyen Phut. A Modern History of Viet-Nam (1802-1954)

Saigon: Nha Sach Khai - Tri, 1964.

Tersen, Emile. Histoire de la Colonisation Française. Paris:

Presses Universitaires de France, 1950.

Thai, Nguyen-Van, and Mung, Nguyen-Van. A Short History of

Vietnam. Saigon: The Times Publishing Company, 1958.

Thomazi, A. La Conquête de l'Indochine. Paris: Payot, 1934.

Thompson, Virginia. French Indo-China. London: George

Allen & Unwin, 1937.

_____. Thailand, The New Siam, 2nd. ed. New York: Paragon

Book Reprint Corporation, 1967.

Trevelyan, G.M. A Shortened History of England. London:

Pelican Books, 1967.

Tung, Bui-Quang. La Succession de Thieu-Tri. Extrait du

Bulletin de la Société des Etudes Indochinoises,

Nouvelle Série, Tome XLII, Nos. 1 et 2, 1967.

Vella, Walter F. (ed.). Aspects of Vietnamese History. .

Hawaii: The University Press of Hawaii, 1973.

_____. Siam under Rama III, 1824-1851. New York: J.J.

Augustin, 1957.

Woodman, Dorothy. The Making of Burma. London: The Cresset

Press, 1962.

Yule, Henry. A Narrative Mission to the Court of Ava in 1855.

Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1968.

Newspaper

Straits Times and Singapore Journal of Commerce. Tuesday 16

March, 1852. Tuesday 29 August, 1854.

Articles

Ba, Vivian. "King Mindon and the World Fair of 1867 held in

Paris," The Journal of the Burmese Research Society,

Vol. XLVIII, part 2, December 1965, pp. 17-24.

_____. "The Burmese Embassy to Italy in 1872," JBRS, Vol.

LIII, part 2, December 1970, pp. 65-76.

Briggs, Lawrence Palmer. "Aubaret and the Treaty of July 15,

1867 between France and Siam," The Far Eastern

Quarterley, Vol. VI, Nov. 1946 - Aug. 1947, pp. 122-138.

- Christian, John L. "Trans - Burma Trade Routes to China,"
Pacific Affairs, Vol. VII, No. 2, June 1940, pp. 173-
191.
- Coedès George. "English Correspondence of King Mongkut," The
Journal of Siam Society, Vol. XXI, part 1, July 1927,
pp. 1-35.
- Crozier, Ralph. "Antecedents of the Burma Road in the Nine-
teenth Century," Journal Southeast Asian History,
Vol. 3, No. 2, September 1962, pp. 1-17.
- Frankfurter, O. "The Mission of Sir James Brooke to Siam,"
JSS, Vol. VIII, part 3, May 1912, pp. 19-33.
- _____. "King Mongkut," The Siam Society Fiftieth Anniver-
sary Commemorative Publication. Selected Articles
from the Siam Society Journal, Vol. 1 (1904-1929),
1954, pp. 1-17.
- Fraser, W.G. "Old Rangoon," JBR, Vol. X, part 2, August
1920, pp. 49-60.
- Furnivall, J.S. "Safety First - A Study in the Economic
History of Burma," JBR, Vol. XL, part 1, June 1957,
pp. 24-38.

- Landon, Kenneth Perry. "Thailand's Querrel with France in Perspective," FEQ, Vol. I, No. 1, November 1941, pp. 25-42.
- Lingat, R. "La Vie Religieuse du Roi Mongkut," The Siam Society Fiftieth Anniversary Commemorative Publication. Selected Articles from the Siam Society Journal, Vol. 1 (1904-1929), 1954, pp. 18-37.
- Pearn, B.R. "The Commercial Treaty of 1862," JBR, Vol. XXVII, 1937, pp. 33-52.
- Smith, R.B. "Thailand and Viet-Nam : Some Thoughts Towards a Comparative Historical Analysis," JSS, Vol. LX, part 2, July 1972, pp. 1-22.
- Stuart, J. "British Intercourse with Burma Before the First Burmese War," JBR, Vol. VI, part 3, December 1916, pp. 121-130.
- Tarling, Nicholas. "The Mission of Sir John Bowring to Siam," JSS, Vol. L, part 2, December 1962, pp. 91-118.
- Thomson, R. Stanley. "The Diplomacy of Imperialism : France and Spain in Cochin-China, 1858-63," The Journal of Modern History, Vol. XII, March - December 1940, pp. 334-356.

Thomson, R. Stanley. "The Establishment of the French Protectorate over Cambodia," FEQ, Vol. IV, No. 4, August 1945, pp. 313-342.

_____. "Siam and France, 1863-1870," FEQ, Vol. V. Nov. 1945, pp. 28-46.

_____. "France in Cochin China : the Question of Retrocession 1862-65," FEQ, Vol. VI, August 1947, pp. 364-378.

Yegar, Moshe. "The Panthay of Burma and Yunnan," Journal Southeast Asian History, Vol. 7, No. 1, March 1966, pp. 73-85.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผนวก ก.

หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

ประเทศอังกฤษ แล ประเทศสยาม

ศุภมัสดุ จุลศักราช 1217 ปีเถาะสัปตศก ความเจริญงามจึงมีแก่บ้านเมืองไทย
 ครั้งนี้มีทูตอังกฤษมาแต่พระนางซึ่งเป็นใหญ่ เป็นเจ้าราชอาณาจักรอันผสมกัน คือ
 ทวีปบริเตนใหญ่ แลทวีปไอยยิแลน แลที่อื่น ๆ อันขึ้นแก่ราชอาณาจักรนั้น เขามาขอทำ
 สัญญาทางพระราชไมตรี แลกการค้าขายกับกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์มหินทรา-
 ยุทธยา จึงพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร
 รัชชติราชินิกโรคม จาตุรนต์บรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชบรมนาถ-
 บพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
 บรมนาถบพิตร พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แลพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา
 ประทานพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้มีสัญญาฉบับนี้ทำขึ้น
 ในที่นี้ ณ วันที่ ๒๖ เดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓

ซึ่งโดยที่อังกฤษและไอยยิแลน
 มหันตวรเคโชไชยมโหฬารคุณอศุลยเคช สรรพแพเวกรานุรักษ์ บวรจุฬจักรพรรดิราชสังกาศ
 บวรธรรมิกราชบพิตร พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สองพระองค์ทางเห็นชอบกับราชคำริห์พระ
 นางเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในทวีปบริเตนใหญ่แลไอยยิแลน รวมพระราชประสงค์ทำหนังสือ
 สัญญาทางไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษเมืองบริเตนอิริลันด์ เพื่อจะให้มิมีผลประโยชน์
 แก่ราษฎรอยู่ใต้มงคัมภีร์ไทยแลคนอยู่ในมังกัมอังกฤษ จักแจ้งการทำมาหากินค้าขายให้มี
 ประโยชน์เรียบร้อย เพราะเหตุฉะนั้น จึงได้ตั้งพระไทยจะทำหนังสือสัญญาไมตรีการค้าขาย
 จึงได้ตั้งเสนาบดีใหม่อำนาจทั้งสองฝ่าย ๆ พระเจ้าแผ่นดินเมืองบริเตนไอยยิแลนตั้ง
 เชอขอนโบวริงเป็นขุนนางลูกขุนผู้ใหญ่ ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ พร้อมกันกับความคิด
 พระราชวงษานุวงศ์และชาติพลของชาติพระบาททั้งปวง มอบความพระราชคำริห์แลพระราช-
 ประสงค์ ให้พระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงวงษาธิราชสนิท มาประชุมแทนพระราชวงษานุ-
 วงศ์ แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จพระบรมมหาปยุรวงษ์ วรุตพงษ์
 นายก สยามคิลกโลกาปลาตนาถ สกลราชวรณาจักรราชิเบนทร ปรเมนทรมหาราชานุกุล
 สรรพกิจมุลมเหศวรเชฐรามาศยาธิบดี ตรีสรณ์รัตนธาดา อศุลยเคชานุภาพบพิตร ซึ่งโปรด
 เกล้าโปรดกระหม่อมใหม่อาญาสิทธิบังกัมบัญชาไคสิทธิชาติท่วทั้งพระราชอาณาจักร กับ

สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ นร เนตรนารถราชสุริยวงษ์สกลพงษ์ปภิรามุขมาตยา-
 ธิปคีไครสรณศรีรัตนธาดา สกลมหาวัชราชธิเบนทร ประเมณฑรมหาราชวโรประการ มโหฬาร
 เสด้านภาพพิศตร ซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีอำนาจบังคับบัญชาทั่วทั้งพระนครกับ
 เจ้าพระยาตรีสุริยวงษ์ สมันตพงษ์พิสุทธิ มหาบุรุษรัตนโคม ผู้ว่าที่สมุหพระกลาโหม ผู้สำเร็จ
 ราชการบังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากไคฝ่ายตะวันตก กับเจ้าพระยาอภัยภูธรผู้สำเร็จ
 ราชการกรมท่า เป็นผู้สำเร็จราชการบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายตะวันออก ทั้ง 5 เป็น
 ประธาน ฝ่ายเสนาบดีไทยก็ไคส่งพระราชัญจกร ฝ่ายขุนนางอังกฤษไคส่งหนังสือเจ้า
 วิกคองเรีย ซึ่งให้เขามาทำหนังสือสัญญากับไทยเห็นถูกตองพร้อมกันทั้งสองฝ่าย ไคตกลง
 กันตามขอสัญญาที่เขียนไว้สืบต่อไปข้างหน้า

ขอ 1 ว่า ตั้งแต่นี้ไปพระเจ้าแผ่นดินกรุงบริตตันไอยยิแลน กับพระเจ้าแผ่นดิน
 ที่จะสืบวงษ์ต่อไปภายนา กับควยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ
 พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยที่จะสืบพระราช-
 อิศรยยศต่อไปภายนา ให้มีไมตรีรักใคร่กันราบคาบไปชั่วฟ้าแลดิน แดบบรรดาคนที่อยู่ใน
 บังคับอังกฤษซึ่งเข้ามาอยู่ ณ กรุงเพมมหานคร ก็จะช่วยบำรุงรักษา ให้อยู่เป็นสุขสบาย
 ให้ไคคาชายไคสควกมีใหญ่หนึ่งผู้ไคฝ่ายไทยคุมเหงเบียดเบียดพิ แดบบรรดาคนที่อยู่ใน
 บังคับไทยที่จะไปอยู่ในแดนอังกฤษ ขุนนางอังกฤษก็จะช่วยบำรุงรักษาให้อยู่เป็นสุขสบาย
 ให้ไคคาชายไคสควก มีใหญ่หนึ่งผู้ไคฝ่ายอังกฤษคุมเหงเบียดเบียดพิ

ขอ 2 ว่า แดบบรรดาการงานของคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ ซึ่งเข้ามาอยู่ ณ
 กรุงเพมมหานคร ก็ตองฟังบังคับบัญชาของกงสุลที่เข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเพมมหานคร กงสุล
 จะไคทำตามหนังสือสัญญานี้ แลขอหนังสือสัญญาแก่ผู้มีไคยกเสียจตุประการ แลจะไค
 บังคับบัญชาคนในบังคับอังกฤษให้ทำตามควย แลวงกงสุลจะรับรักษากฎหมายการคาชาย
 แลกฎหมายที่จะห้ามปรามมิให้คนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ จะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนอยู่ในบังคับ
 ไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปลุกษาชำระตัดสิน คนอยู่ในบังคับอังกฤษทำผิด กงสุล
 จะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไทยทำผิด ไทยจะทำโทษตามกฎหมายเมือง
 ไทย ถ้าคนอยู่ในไคบังคับไทยเป็นความกันเอง กงสุลไม่เอาเป็นธุระ คนอยู่ในบังคับอังกฤษ

เป็นความกันเอง ไทยก็ไม่เอาเป็นชู้ และไทยกับอังกฤษยอมกันว่า กงสุลซึ่งจะเข้ามาตั้งอยู่ใน กรุงเทพมหานคร นั้นยังไม่ตั้ง ต่อเมื่อทำหนังสือสัญญาตกลงลงชื่อกันแล้ว กำป็นอังกฤษเข้ามาค้าขาย ณ กรุงเทพมหานคร ไทยซึ่งอังกฤษมีหนังสือสำหรับคำแปลสำคัญครบ 10 คำ หนังสือสัญญาประทับตราเข้ามาถึงเปลี่ยนกันแล้วจึงตั้งได้

ขอ 3 ว่า คนซึ่งอยู่ในบังคับไทย จะไปเป็นลูกจ้างอยู่กับคนในบังคับอังกฤษ ถ้าคนไทยที่มีใจเป็นลูกจ้างก็ดี ทำนิติกฎหมายเมืองไทยจะหนีไปอาศัยอยู่กับคนในบังคับอังกฤษซึ่งอยู่ในกรุงเทพ ฯ ถ้ามีพยานว่าทำนิติหนีไปอยู่กับคนในบังคับอังกฤษจริง กงสุลจะจับตัวส่งให้แก่เจ้าพนักงานฝ่ายไทย ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนและเข้ามาอาศัยค้าขายอยู่ในกรุงเทพ ฯ ทำนิติหนีไปอยู่กับคนในบังคับไทย ถ้ามีพยานว่าทำนิติหนีไปอยู่กับคนในบังคับไทยจริง กงสุลจะขอเอาตัว เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะจับตัวส่งให้ ถ้าพวกจีนคนไรว่าเป็นคนอยู่ในบังคับอังกฤษ ไม่มีสำคัญสิ่งไรเป็นพยานว่าเป็นคนอยู่ในบังคับอังกฤษ กงสุลก็ไม่รับเอาเป็นชู้

ขอ 4 ว่า คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะมาก้าขายตามหัวเมืองชายทะเลซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพ ฯ ก้าขายใดโดยสะดวก แต่จะอาศัยอยู่กับใครก็ได้ที่เดียวกันแต่ในกรุงเทพ ฯ ตามในจังหวัดซึ่งกำหนดไว้ในหนังสือสัญญา ประการหนึ่งคนอยู่ในบังคับอังกฤษ จะมาเช่าที่ปลูกโรงปลูกเรือนปลูกตึก และซื้อเรือนซื้อโรงซื้อตึก พนก้าแพงออกไปในกำหนด 200 เสน คือ สี่ไมล์ อังกฤษเช่าใด แต่จะซื้อหรือไม่ใด ถ้าได้ถึง 10 ปีแล้วจึงจะซื้อใด ถ้าอยู่ยังไม่ถึง 10 ปี ทานเสนาบดีจะไปรคให้ซื้อหรือใด แลที่นอกกำหนด 200 เสนนั้น คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อจะเช่าที่เรือนที่สวนที่ไรที่นา ตั้งแต่ก้าแพงเมืองออกไปเดินควยก้าดังเรือแจวเรือพายทาง 24 ชั่วโมง จะซื้อจะเช่าเมื่อไรก็ซื้อใดเช่าใด แต่เมื่อคนอยู่ในบังคับอังกฤษ จะซื้อที่ซื้อเรือนจะตองบอกกงสุล ฯ จะใดบอกเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานกับกงสุลเห็นว่าคนที่จะซื้อที่นั้น เป็นคนจะทำมาหากินโดยจริง เจ้าพนักงานกับกงสุลจะชวยวากกล่าวให้ซื้อตามราคาสมควร แลจะใดดูแลบักที่วัดที่ทำหนังสือประทับตราเจ้าพนักงานให้ไว้เป็นสำคัญ แลจะใดฝากฝังเจ้าเมืองกรมการให้ชวยดูแลทำนุบำรุงควย แลใหญ่ที่ไปอยู่นั้นฟังบังคับบัญชาเจ้าเมืองกรมการตามยุติธรรม ค้ากรรมนิยมที่ไรทำสวน

ราษฎรบ้านนั้นเมืองนั้นต้องเสียอย่างไร ก็ให้เสียตามชาวบ้านนั้นเมืองนั้น ถ้าในกำหนดสามปีแล้วผู้ที่ซื้อที่ไม่มีทุนรอน ฤๅแซ่เขื่อนเสีย มิได้ตั้งการปลูกสร้าง เสนาบดีจะกินเงินค่าที่ให้ จะตัดสินคืนเอาที่นั้นเสีย

ขอ 5 ว่า คนอยู่ในบังคับอังกฤษที่เข้ามาอาศัยอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร ต้องไปบอกกงสุลใหญ่ขอไว้ ถ้าคนเหล่านั้นจะออกไปทะเล ถ้าจะไปเที่ยวเกินกำหนดทาง 24 ชั่วโมงตามสัญญาไว้ ที่จะให้คนในบังคับอังกฤษอยู่ กงสุลจะไปขอหนังสือเบิกลอง เจ้าพนักงานฝ่ายไทยให้ไป ถ้าคนในบังคับอังกฤษจะกลับออกไปจากกรุงเทพ ฯ ถ้าขุนนางเจ้าพนักงานฝ่ายไทยบอกแก่กงสุลว่ามีเหตุผลควรจะห้ามมิให้ออกไปกงสุลจะมีให้ออกไป ถ้าคนในบังคับอังกฤษไปเที่ยวในระหว่างทาง 24 ชั่วโมง กงสุลจะเขียนเป็นหนังสือไทยให้ไปว่า คนนั้นชื่ออย่างนั้นรูปร่างอย่างนั้นมีฐานะอย่างนั้น และจะขอให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยประทับตราหนังสือให้ไปเป็นสำคัญด้วย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยดูหนังสือแล้วให้คืนหนังสือให้ปล่อยตัวไปโดยเร็ว ถ้าไม่มีหนังสือกงสุลประทับตราเจ้าพนักงานฝ่ายไปสำหรับตัว สงสัยว่าเป็นคนหนีก็ให้ยึดตัวเอาไว้ แล้วให้บอกความแก่กงสุลใหญ่

ขอ 6 ว่า คนซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษจะเข้ามาเที่ยว และจะเข้ามาอาศัยอยู่ ณ กรุงเทพ ฯ จะถือศาสนาพุทธศาสนาไทยก็ไม่ห้ามปราม เมื่อจะสร้างวัดขึ้นจะทำใดแต่ในที่เสนาบดีจะโปรดให้ ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษ ซึ่งจะเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพ ฯ จะจ้างคนซึ่งอยู่ในบังคับไทยมาเป็นลูกจ้าง เสนาบดีฝ่ายไทยจะไม่ห้ามปราม ถ้าคนที่มีมุลนายจะมารับจ้างอยู่กับคนในบังคับอังกฤษ มุลนายไม่รู้ มุลนายจะมาเอาตัวไปก็เอาไปได้ ถ้าคนในบังคับอังกฤษไปจ้างคนในบังคับไทยเป็นลูกจ้าง ไม่ได้ทำสัญญากับมุลนาย เขา ภายหลังถ้าเกี่ยวของสิ่งหนึ่งสิ่งใด เสนาบดีฝ่ายไทยจะไม่ชำระให้

ขอ 7 ว่า กำนันจะเข้ามาทอนาคานเมืองสมุทรปราการเข้ามาทอดได้ แต่จะขึ้นมา ณ กรุงเทพ ฯ ไม่ได้ เมื่อกำนันรบชำระจะตองเขาอยู่ เสนาบดีเจ้าเมืองกรมการเห็นว่าชำระจริง จะยอมให้เอามาเขาอยู่ ถ้าจะมีขุนนางถือหนังสือพระเจ้าแผ่นดินกรุงเทพ ฯ เสนาบดีจะยอมให้เข้ามาเขาอยู่ ณ กรุงเทพ ฯ จะให้ขึ้นมาแต่ลำเดียว ตองให้ขึ้นมาทอดอยู่ใต้ป้อมป้อมปัจจามิตร ป้อมมิจัจจันิก อย่าให้ขึ้นมาทอนาเวนไว้แต่เสนาบดีจะโปรดให้ขึ้นมา

พยอมจึงขึ้นมาได้ ถ้าไม่มีเรือรบอังกฤษอยู่ในกรุงเทพฯ ๑ คนในบังคับอังกฤษจะวิวาทกัน
ขึ้น กงสุลจะไประงับ ไทยจะให้ทหารไปช่วยกงสุลระงับภอระงับได้

ขอ ๘ ว่า ค้าธรรมเนียมปากเรือที่เคยเรียกแต่ลูกค้าอังกฤษตามสัญญาเก่าซึ่ง
ทำไว้ในคฤขตศักราช 1826 ปีนั้น จะยอมเลิกเสียตั้งแต่นั้นสัญญาใหม่ใด ที่นั้นไปจะ
ต้องเสียแก่ภาษีสิ่งของเขา เขาจะออก สินค้าเขาจะต้องเสียภาษี 100 ละสาม จะเสียเป็น
ของตาจะเสียเป็นเงินคิราคาตามราคาทองคำ สุดแต่ใจเจ้าของจะเสีย ถ้าของเสียภาษี
100 ละสาม แล้วของจำหน่ายไม่ไต่จะเหลือกลับออกไปมากน้อยเท่าใด ต้องเสียภาษีสิ่ง
ของที่เหลือคืนให้แก่เจ้าของให้ครบ ถ้าราคาสิ่งของไม่ตกลงกันต้องไปบอกกงสุล ๆ จะ
เรียกพอคาคคนหนึ่งตาสองคน เจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็จะเรียกพอคาคคนหนึ่งตาสองคนช่วยตี
ราคาพอสมควร ถ้าลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะบันทุกเอาเงินเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ๑ ไม่ต้อง
เสียภาษี แต่ของขายเงินให้แก่เจ้าภาษี ถ้าเจ้าภาษีไม่ซื้อเอาเงินไว้ ให้บันทุกกลับออกไป
ไม่ต้องเสียอะไร ถ้าลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษเอาเงินไปลักลอบขายทำผิดสัญญาข้อนี้ ให้รับ
เอาเงินเสียให้สิ้น แลของที่เป็นสินค้าจะบันทุกออกไปนั้น ตั้งแต่ของสิ่งนั้นเกิดมาจนได้เป็น
สินค้านั้นทุกกำปั่นออกไป ให้เสียภาษีแต่ขึ้นเดียว ของสิ่งใดที่เป็นสินค้าในกรุงเทพฯ ๑ จะ
เรียกแปดหมกษร ถ้าเรียกเป็นภาษีปากเรือในกรุงเทพฯ ๑ ภาษีปากเรืออย่างไรก็ให้เอา
แต่ขึ้นเดียว ภาษีสินค้าในกรุงเทพฯ ๑ ทุกสิ่งจะเรียกภาษีในกรุงเทพฯ ๑ ถ้าจะเรียกภาษี
ปากเรืออย่างไร ใดกำหนดแจ้งในพิกัตอยู่กับหนังสือสัญญาแล้ว โดยยอมกันเป็นชัดแล้วว่า
สิ่งของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ต้องเสียภาษีข้างในแล้ว เมื่อลงเรือไม่ต้องเสีย พวกลูกค้าอยู่ใน
บังคับอังกฤษจะซื้อสินค้ายอมให้ซื้อ แต่ผู้ทำปลูกแลของที่เขาขายนั้น ตามหนึ่งผู้ใดจะซื้อ
ยอมให้ขาย มีใหญ่หนึ่งผู้ใดชักขวางห้ามปรามภาษีที่กำหนดในพิกัตสัญญานี้ สินค้าที่บันทุกเรือ
ไทยเรือจีนที่เคยเสียแล้ว ฝ่ายไทยยอมจะลดภาษีให้เรือไทยเรือจีนแลชาติอื่น ๆ ก็จะยอม
ลดให้ลูกค้าซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษเหมือนกัน ลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะเข้ามาต่อเรือ ณ
กรุงเทพฯ ๑ เสนาบดียอมให้ต่อแล้วก็ต่อได้ แลเขาปลาเกลือของสามสิ่งนี้ที่อยู่ในกรุงเทพฯ ๑
ไม่บริบูรณ์ มีหมายประกาศห้ามไม่ให้ออกไปก็ได้ เงินทองแลของสำหรับตัวเขาออกไม่
ต้องเสียภาษี

ขอ 9 ว่า ความในกฎหมายซึ่งคิดในสัญญานี้ กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยพร้อมกันจะต้องรักษาและคงบังคับให้คนทั้งปวงกระทำตามกฎหมาย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยกับกงสุลจะคิดจัดแจงเพิ่มเติมกฎหมายหวังจะรักษาหนังสือสัญญาให้จำไว้ก็ทำได้ เงินที่ปรับใหม่แลของที่รับเพราะทำผิดสัญญานี้ ต้องส่งเป็นของในแผ่นดินก่อน เมื่อกงสุลจะเข้ามาตั้งอยู่ใน กรุงเทพฯ ฯ เจ้าของเรือแลกัปตันนายเรือจะว่าควยการคาขายกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็ได้

ขอ 10 ว่า ถ้าฝ่ายไทยยอมให้สิ่งใด ๆ กับชาติอื่น ๆ นอกจากหนังสือสัญญานี้ ก็จะต้องยอมให้อังกฤษแลคนในบังคับอังกฤษเหมือนกัน

ขอ 11 ว่า เมื่อพ้น 10 ปี ตั้งแต่ประทับตราเปลี่ยนหนังสือสัญญานี้แล้ว ถ้าฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษจะขอเปลี่ยนข้อใด ๆ ในหนังสือสัญญานี้ แลข้อใด ๆ ในหนังสือสัญญาเก่าซึ่งทำไว้ในคฤชศักราช 1826 ซึ่งมีโดยกเสียนั้น แลข้อใด ๆ ในกฎหมายคาขายแลพิกักที่ติดอยู่กับหนังสือสัญญานี้แลกฎหมายที่จะทำต่อไปภายหน้า เมื่อใดบอกให้รู้ก่อนมีหนึ่งแล้วจะต้องขุนนางฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมได้ ตามแต่เห็นควรเห็นชอบด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ขอ 12 ว่า หนังสือสัญญานี้ทำไว้เป็นอักษรไทยฉบับหนึ่ง เป็นอักษรอังกฤษฉบับหนึ่งขอความตองกัน เมื่อหนังสือสัญญาประทับตราเข้ามาเปลี่ยนกันแล้วใช้ได้เมื่อ ณ วันที่ 6 เดือนเอปริด คฤชศักราช 1856 ปี คิคเปนไทย ณ วันอาทิตย์ เดือนห้า ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช 1218 ปีมะโรงอัฐศก ผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษ ทำหนังสือสัญญานี้เขียนเปน 4 ฉบับ ลงชื่อประทับตราควยกันทั้งสองฝ่าย ทำไว้ในกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา ณ วันพุธ เดือนหก ขึ้นสองค่ำ ปีเถาะสัปตศก

(ลงชื่อประทับตรา)

เชอขอนโบวริง ราชทูตอังกฤษ

(ลงชื่อประทับตรา)

ทานผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทย ทาดวง

กฎหมายอย่างลูกค่างอังกฤษ
ซึ่งเขามาค้าขายในกรุง ทองไซ

ขอ 1 ว่า กับต้นนายกำปั่นซึ่งจะเขามาค้าขาย ณ กรุง ฯ เมื่อเขามาถึงนอก
สันคอน จะทอคสมอไซคน เขามอบอกแก่เจาพนักงาน ถ้าจะเอากำปั่นเลยเขามาเมือง
สมุพราการก็ไคตามใจ แลจะตองมาบอกเจาพนักงานที่คานเมืองสมุพราการว่าเรือ
มาแต่เมืองใด มีลูกเรือกี่คน มีปืนกี่บอก ทอคสมอที่เมืองสมุพราการแลว ตองมอเป็น
ใหญ่แลคินคำแก่ขุนนางเจาพนักงานฝ่ายไทยที่เมืองสมุพราการแลวตองมีขุนนางกรมการ
ฝ่ายไทยกำกับเรือขึ้นมาจากกรุง ฯ

ขอ 2 ว่า ถ้ากำปั่นเลยเกินคานเมืองสมุพราการขึ้นมา มิไคเอาปืนแลคินคำ
ขึ้นไว้ที่เมืองสมุพราการตามกฎหมายนี้ ตองเอากำปั่นกลับลงไปเอาปืนแลคินคำขึ้นไว้เสีย
ที่เมืองสมุพราการแลว ตองปรับไหมเงินแปดร้อยบาทควยไม่ฟังกฎหมายนี้ ถ้าเอาปืนใหญ่
แลคินคำขึ้นไว้ที่เมืองสมุพราการแลว ตองปล่อยเรือให้ขึ้นมาค้าขายที่กรุง ฯ

ขอ 3 ว่า ถ้ากำปั่นลูกค่างอยู่ในบังคับอังกฤษขึ้นมาทอคสมอที่กรุง ฯ แลว ถ้า
มิไคเป็นวันอาทิตย์กับต้นนายกำปั่นตองเอาหนังสือสำหรับลำ แลบายชีสิ่งของซึ่งมีเข้ามา
ในลำกำปั่น ตองมอให้แกงสูงสุดใน 24 ชั่วโมง กงสูงสุดจะไคเอาบายชีไปให้เจาพนักงาน
ฝ่ายไทยที่ไคเรียกภาษี แลวเจาพนักงานคนนั้นตองให้หนังสือสำหรับเป็กระวางในเวลา
นั้น ถ้ากับต้นนายเรือมิไคส่งหนังสือแลบายชีสิ่งของใน 24 ชั่วโมงนั้น ถ้าส่งบายชีไม่ครบ
จำนวนสิ่งของในลำเรือ จะตองปรับไหมเงิน 400 บาท แควายอมให้กับต้นนายเรือแก่
บายชีสิ่งของที่หลงลืมในระหว่าง 24 ชั่วโมง คึงแต่ไคส่งหนังสือถึงกงสูงสุดนั้นไม่ปรับไหม
เอาเงิน

ขอ 4 ว่า ถ้ากำปั่นอังกฤษเป็กระวางขนสินค้าก่อนยังมิไคหนังสือเป็กระวาง
แลลัดคอบขายสิ่งของในกรุง ฯ ก็คิ นอกสันคอนก็คิ จะตองปรับไหมเงิน 800 บาท แล
สิ่งของที่ลักขายนั้นตองริบเอาให้หมด

ขอ 5 ว่า เมื่อกำปั่นอังกฤษขนของออกไปเสร็จแล้ว บันทุกของที่ออกไปเสร็จแล้วเสีย
ภาษีให้เสร็จแล้ว ไคให้บายชีแกงสูงสุดครบสิ่งของแลว ถ้ามิไคเกี่ยวของสิ่งใด ๆ ตองมี-

เปิดกล่องอักษรไทยส่งให้ทงสุด ๆ คืนหนังสือสำหรับล่าวให้กับกับคนนายเรือ ปล่อยเรือให้
 ล่องไปเมืองสมุทปราการ ทงมีเจ้าพนักงานกำกับเรือล่องไปจนถึงเมืองสมุทปราการ ถ้า
 เจ้าพนักงานเมืองสมุทปราการไปตรวจดูที่กำปั่นแล้ว ปืนแลดินคำเอาขึ้นไว้อั่งให้กับคน
 นายเรือไป

ข้อ 6 ว่า ฝ่ายราชทูตอังกฤษซึ่งเข้ามาทำหนังสือครั้งนี้ ราชทูตหาญักภาษาไทย
 ไม่ เสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้อาหนังสืออักษรอังกฤษในหนังสือสัญญาไมตรีแลกฎหมายแล
 คาชาย แลพิถัก ซึ่งติดอยู่กับหนังสือสัญญานั้นเป็นแน่

(ลงชื่อประทับตรา) เซอยอนโบวริง ราชทูตอังกฤษ
 (ลงชื่อประทับตรา) ท่านผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทย หาดวง

พิถักภายนอกแลใน
 ที่จะเรียกเอาตามหนังสือสัญญา

ข้อ 1 เป็นพิถักสินค้าภาษีขึ้นในไม้ทองเสียเลย เสียแต่เมื่อมันทงลงเรือ เสีย

หย่างนี้

ที่ 1	งาช้าง	หาบละ	10	บาท
ที่ 2	รง	หาบละ	6	บาท
ที่ 3	นรมาค	หาบละ	50	บาท
ที่ 4	กระวาน	หาบละ	50	บาท
ที่ 5	เรว	หาบละ	6	บาท
ที่ 6	หอยแมงภู่	หาบละ	1	บาท
ที่ 7	ขนนกกระทง	หาบละ	10	สลึง
ที่ 8	หมากแห้ง	หาบละ	1	บาท
ที่ 9	กรักชี	หาบละ	2	สลึง
ที่ 10	หูลาขาว	หาบละ	6	บาท

ท 11	หุปลาตำ	หามละ	3	บาท
ท 12	ผลกระเบา	หามละ	2	สลึง
ท 13	หางนกยูง	รอยละ	10	บาท
ท 14	กระตุกโค กระบือ	หามละ	3	ไพ
ท 15	หนังแรด	หามละ	2	สลึง
ท 16	หนังเนา	หามละ	1	สลึง
ท 17	อกเตา	หามละ	1	บาท
ท 18	กระคอกคภาพน้ำ	หามละ	1	บาท
ท 19	ปลิงทะเล	หามละ	3	บาท
ท 20	กระเกาะปลา	หามละ	3	บาท
ท 21	รังนกชน	สี่มเอาสอง		
ท 22	ปีกนกกระเตน	รอยละ	6	บาท
ท 23	สีเสียด	หามละ	2	สลึง
ท 24	เบจ	หามละ	2	สลึง
ท 25	พุงหลาย	หามละ	3	สลึง
ท 26	กำยาน	กามละ	4	บาท
ท 27	เปลือกหางไหล	หามละ	2	สลึง
ท 28	เนื้อไม้	หามละ	2	บาท
ท 29	หนังกระเบน	หามละ	3	บาท
ท 30	เขากวางแก่	หามละ	1	สลึง
ท 31	เขากวางอ่อน	สี่มเอาหนึ่ง		
ท 32	หนังกวาง	รอยละ	8	บาท
ท 33	หนังทราย	รอยละ	3	บาท
ท 34	เอ็นเนื้อ	หามละ	4	บาท
ท 35	หนังโค กระบือ	หามละ	1	บาท

ท 36	กระดุกข้าง	หามละ	1	บาท
ท 37	กระดุกเสื่อ	หามละ	5	บาท
ท 38	เขากะป้อ	หามละ	1	สิ่ง
ท 39	หนังข้าง	หามละ	1	สิ่ง
ท 40	หนังเสื่อ	ผืนละ	1	สิ่ง
ท 41	เกดกลม	หามละ	4	บาท
ท 42	กรัง	หามละ	5	สิ่ง
ท 43	ปานใบ	หามละ	6	สิ่ง
ท 44	ปลาแห้ง	หามละ	6	บาท
ท 45	ปลาใบไม้	หามละ	1	บาท
ท 46	ฝาง	หามละ	สองสิ่งเฟื้อง	
ท 47	เนื้อเคมแห้ง	หามละ	2	บาท
ท 48	เปลือกโปลง	หามละ	1	บาท
ท 49	ไม้แดง	หามละ	2	บาท
ท 50	ไม้คำ	หามละ	5	บาท
ท 51	เขาสาร	เกวียนละ	4	บาท

ข้อ 2 เป็นของที่เสียภาษีชั้นในตามพิกัดนี้ ภาษีนั้นจะเรียกมากขึ้นไปไม่ได้ เมื่อ
มันถูกกำนังไปไม่ตองเสีย

ท 52	น้ำตาลทรายขาว	หามละ	2	สิ่ง	
ท 53	น้ำตาลทรายแดง	หามละ	สิ่งหนึ่ง		
ท 54	ฝายเม็ด ฝายบด	สิบลดหนึ่ง			
ท 55	พริกไทย	หามละ	1	บาท	
ท 56	ปลาทุ	หมื่นละ	1	บาท	
ท 57	ถั่วทุกอย่าง	12			เอาหนึ่ง
ท 58	ถั่วแห้ง	12			เอาหนึ่ง

ที่ 59	งาเมล็ด	12	เอาหนึ่ง
ที่ 60	ไหมกลาง	12	เอาหนึ่ง
ที่ 61	ขี้ผึ้ง	15	เอาหนึ่ง
ที่ 62	ไขเนื้อ	หาบละ	1 บาท
ที่ 63	เกลือ	เกวียนละ	6 บาท
ที่ 64	ยาสูบ	พันละ	6 สลึง

ขอ 3 ว่า แคมรราคาสิ่งของทั้งปวงนอกจากพิภคที่เขียนไว้ในหนังสือที่เสียกันอยู่ในบ้านเมืองเท่าไร ให้เรียกกันอยู่แต่เท่านั้น อย่าให้เรียกเพิ่มทวีขึ้นไป แลอย่าให้เรียกภาษีเป็น 2 ชั้น เมื่อลงบันทึกรื้อ ไม่ต้องเสียอีก

(ลงชื่อประทับตรา) เซอฮอนโบวริง ราชทูต
(ลงชื่อประทับตรา) ทานญูสำเร็จราชการฝ่ายไทย ทาดวง

หนังสือสัญญาฯ เขตแดนเมืองพิทบอน

หนังสือสัญญาที่พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์เป็นราชทูตออกไปทำไว้คอกอเวอนแมนต์ฝรั่งเศสที่กรุงปารีส ให้ทูตเข้ามาเปลี่ยนนั้น มีความว่า

หนังสือพระราชสันนิษฐาน ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ในหนังสือสัญญาซึ่งได้ตกลงกันในวันจันทร์ เดือนแปด ขึ้นสิบสี่ค่ำ ปีเถาะนพศก ศักราช 1229 ตรงกับปีเดือนอย่างยุโรป เป็นวันที่ 15 ของเดือนมิถุนายน ในปีมีคฤศตศักราช 1867 เป็นสัญญาระหว่างแผ่นดินสยามนี้ แลพระราชมหาอาณาจักรของฝรั่งเศส

สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏ พระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยาราชธานี ฝ่ายสยาม เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่สืบพระบรมราชวงษ์นี้ ขอประกาศแก่คนทั้งปวงบรรดาที่จะได้พบแลรู้ความในหนังสือนี้ คือหนังสือฉบับหนึ่งซึ่งได้สันนิษฐานในกรุงปารีส ในวันจันทร์

เดือนแปด ขึ้นสิบสี่ค่ำ ปีเถาะนพศก ศักราช 1229 ตรงกับปีเถาะอย่างยุโรป เป็นวันที่ 15 ของเดือนมิถุนายน ไม่มีปีคชศักราช 1867 เป็นสัญญาในระหว่าง ก็รูปร่างหนังสือสัญญานั้น คือบรรดาทั้งหลายที่ต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม แลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอัมพรเพ็ญเรอกรุงฝรั่งเศส มีความปรารถนาให้ตกลงกันว่าควยเมืองไทยเมืองเขมร เพราะผู้ครองแผ่นดินฝรั่งเศส ผู้ครองแผ่นดินเขมร ได้ทำหนังสือสัญญาที่เมืองอุคงมีไชย วันที่ 11 เดือนออกุศ คชศักราช 1863 ตรงกับวันที่ 27 เดือนอาซหิกปิกอร์ จุลศักราช 1225 ปี ไม่ไหม้เกิด ข้อขัดขวางทางพระราชไมตรีหมองหมางทั้งสองฝ่าย ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ได้ตั้งให้พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์เป็นราชทูต พระเสนาเป็นอุปทูตเต็มอำนาจ ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอัมพรเพ็ญเรอกรุงฝรั่งเศส ได้ตั้งให้มองซิเออเลอมาระกืออเนลเคอมนุศตีเอกรานกรัวเคอลาเลอชองกอนเนอรัมินัสเคอ ผู้วาราชการต่างประเทศเต็มอำนาจ ได้ตรวจหนังสือตราเคอเชลถูกคองกันทั้งสองฝ่ายแล้ว ได้ตกลงทำหนังสือสัญญากันตามความนี้

ข้อ 1 ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามยอมความป้องกัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอัมพรเพ็ญเรอไคป้องกันเมืองเขมร

ข้อ 2 ว่า หนังสือสัญญาซึ่งไทยและเขมรได้ทำไว้ในเดือนคี่แรมเบอ คชศักราช 1863 ใช้ไม่ได้ ไปเบื้องหน้าผู้ครองฝ่ายสยามจะอ้างข้อหนึ่งข้อใดในหนังสือสัญญานั้นไม่ได้

ข้อ 3 ว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม แลพระเจ้าแผ่นดินที่จะสืบพระราชอิสริยยศ จะไม่ขอช่วยอากรเครื่องบรรณาการ ฎาของอินซึ่งเป้นสำคัญเมืองขึ้น ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอัมพรเพ็ญเรอฝรั่งเศสสัญญาว่าจะไม่เอาแผ่นดินเขมรเพิ่ม เคิมแก้หัวเมืองญวน ซึ่งเป็นของฝรั่งเศส

ข้อ 4 ว่า เมืองพระตะบองแลนครเสียมราบคงอยู่เป็นของไทย เขตแดนสองเมืองนี้แลเขตแดนเมืองอื่น ๆ ของไทยซึ่งติดคอกับเขตแดนของเขมร คงอยู่ตามดั้งเกดกัน ในการบัดนี้จะต้องกำหนดโดยเร็ว ผู้ครองฝ่ายสยามแลผู้ครองฝ่ายเขมรจะให้ขุนนางไปปักปันเขตแดนเป้นสำคัญ ทอหนาพรอมนกันกับขุนนางฝ่ายฝรั่งเศส ซึ่งเกาวเนอผู้สำเร็จราชการเมืองไซงอนจะไซไปปักเขตแดนตกลงกันแล้ว ขุนนางฝรั่งเศสจะทำแผนที่ไป

สำคัญโดยข้อตรง

ขอ 5 ว่า ไทยจะไม่ล่วงเข้าไปในเขตรแดนเขมร ๆ จะไม่ล่วงเข้ามาในเขตรแดนของไทย คนฝ่ายไทยฝ่ายเขมรจะไม่ค้าขายแลอาไศรยไปมาหากันโดยคึกคัก ถ้าคนอยู่ในบังคับไทยทำผิดกฎหมายในที่เมืองเขมร เจ้าพนักงานเขมรจะทำโทษโดยยุติธรรมตามกฎหมายฝ่ายเขมร ถ้าคนอยู่ในบังคับเขมรทำผิดกฎหมายในที่เมืองไทย เจ้าพนักงานไทยจะทำโทษตามกฎหมายไทยโดยยุติธรรม

ขอ 6 ว่า เรือฝรั่งเสศจะขึ้นลงตามแม่น้ำของ แลในทะเลสาบเขตรแดนไทย ได้โดยสะดวก คอเวอนแมนตไทยจะทำเบ็กลองสำหรับตัวผู้ซึ่งจะไป สุดแต่เจ้าพนักงานฝรั่งเสศจะกำหนดกั้นบับ ให้ไว้กับเจ้าพนักงานฝรั่งเสศเมืองไซ่งอน เจ้าพนักงานฝรั่งเสศเมืองไซ่งอนลงชื่อประทับตราฝรั่งเสศให้แกผู้ซึ่งจะเข้าไปในแผ่นดินของไทย จะคงถือตามหนังสือสัญญา ค.ศ. 1856 เบ็กลองนี้จะใช้โดยย่อกันกับเบ็กลองที่ไว้ในขอ 7 ค.ศ. 1856 แลผู้ถือหนังสือเบ็กลองนี้มีข้อชักขวางจะไคฟังแก่เจ้าพนักงานฝ่ายข้างไทย

ขอ 7 ว่า คอเวอนแมนตฝรั่งเสศจะบังคับให้เขมรถือตามหนังสือสัญญานี้

ขอ 8 ว่า หนังสือสัญญานี้เขียนเป็นอักษรไทยอักษรฝรั่งเสศถูกต้องกัน ใช้ได้

เหมือนกัน

ขอ 9 ว่า หนังสือสัญญานี้จะคงราคาไฟเปลี่ยนกันที่กรุงสยามในกำหนด 5 เดือน ถ้าเร็วกว่าตามแต่จะไค

ผู้รับสั่งเดิมอ่านาททั้งสองฝ่ายไคลงชื่อประทับตราเป็นสำคัญ หนังสือสัญญาทำไว้ที่กรุงปารีสสองฉบับ ที่ 15 เดือนยูลัย คชศักราช 1867 ตรงกับวันจันทร์ เดือนแปด ขึ้น 14 ค่ำ จุลศักราช 1229 ปีเถาะนพศก

ព្រះករុណា ខ.

TRAITE du 5 juin 1862 conclu à Saigon entre la France et l'Espagne d'une part, et l'Annam de l'autre.

ARTICLE PREMIER. - Il y aura dorénavant paix perpétuelle entre l'empereur des Français et la reine d'Espagne d'une part et le roi d'Annam de l'autre: l'amitié sera complète et également perpétuelle entre les sujets des trois nations, en quelque lieu qu'ils se trouvent.

ART. 2.-Les sujets des deux nations de France et d'Espagne pourront exercer le culte chrétien dans le royaume d'Annam, et les sujets de ce royaume, sans distinction, qui désireront embrasser et suivre la religion chrétienne, le pourront librement et sans contrainte; mais on ne forcera pas à se faire chrétiens ceux qui n'en auront pas le désir.

ART. 3. - Les trois provinces complètes de BienHoa, de Gia Dinh et de Dinh Tuong (Mytho), ainsi que l'île de Poulo Condor, sont cédées entièrement par ce traité en toute souveraineté à Sa Majesté L'empereur des Français.

En outre les commerçants français pourront librement commercer et circuler sur des bâtiments, quels qu'ils soient, dans le grand fleuve du Cambodge et dans tous les bras de ce fleuve; il en sera de même pour les bâtiments de guerre français envoyés en surveillance dans ce même fleuve ou dans ses affluents.

ART. 4.- La paix étant faite, si une nation étrangère voulait, soit en usant de provocation, soit par un traité, se faire donner une partie du territoire annamite, le roi d'Annam préviendra par un envoyé l'empereur des Français, afin de lui soumettre le cas qui se présente, en laissant à l'empereur pleine liberté de venir en aide ou non au royaume d'Annam; mais si, dans le dit traité avec la nation étrangère, il est question de cession de territoire, cette cession ne pourra être sanctionnée qu'avec le consentement de l'empereur des Français.

ART. 5. - Les sujets de l'empire de France et du royaume d'Espagne pourront librement commercer dans les trois ports de Tourane, de Balat et de Quang An.

Les sujets annamites pourront également librement commercer dans les ports de France ou d'Espagne, en se conformant toutefois à la règle des droits établis.

Si un pays étranger fait du commerce avec le royaume d'Annam, les sujets de ce pays étranger ne pourront pas jouir d'une protection plus grande que ceux de France ou d'Espagne, et, si ce dit pays étranger obtient un avantage dans le royaume d'Annam, ce ne pourra jamais être un avantage plus considérable que ceux accordés à la France ou à l'Espagne.

ART. 6. - La paix étant faite, s'il y a à traiter quelque affaire importante, les trois souverains pourront envoyer des représentants pour traiter ces affaires dans une des trois capitales.

Si, sans affaire importante, l'un des trois souverains désirait envoyer des félicitations aux autres, il pourra également envoyer un représentant.

Le bâtiment de l'envoyé français ou espagnol mouillera dans le port de Tourane, et l'envoyé ira de là à Hué par terre, où il sera reçu par le Roi d'Annam.

ART. 7. - La paix étant faite, l'inimitié disparaît entièrement, c'est pourquoi l'empereur des Français accorde au royaume d'Annam compromis dans la guerre et leurs propriétés séquestrées leur seront rendues.

Le roi d'Annam accorde également une amnistie générale à ceux de ses sujets qui se sont soumis à l'autorité française et son amnistie s'étend sur eux et sur leurs familles.

ART. 8. - Le roi d'Annam devra donner, comme indemnité, une somme de quatre millions de dollars, payable en dix ans, donnant ainsi chaque année quatre cent mille dollars, qui seront remis au représentant de l'empereur des Français à Saïgon. Cet argent a pour but d'indemniser les dépenses de guerre de la France et de l'Espagne.

Les cent mille ligatures déjà données seront déduites.

Le royaume d'Annam n'ayant pas de dollars, le dollar sera représenté par une valeur de soixante douzièmes de tael.

Art. 9. - Si quelque brigand, pirate ou fauteur de troubles annamite, commet quelque brigandage ou désordre sur le territoire

français, ou si quelque sujet européen coupable de quelque délit s'enfuit sur le territoire annamite, aussitôt que l'autorité française en aura donné connaissance à l'autorité annamite, celle-ci devra faire ses efforts pour s'emparer du coupable afin de le livrer à l'autorité française.

Il en sera de même au sujet des brigands ou pirates ou auteurs de troubles annamites qui, après s'être rendus coupables de délits, s'enfuiraient sur le territoire français.

Art. 10. - Les habitants des trois provinces de Vinh Luong, d'An Gian et de Ha Tien pourront librement commercer dans les trois provinces françaises en se soumettant aux droits en vigueur; mais les convois de troupes, d'armes, de munitions ou de vivres entre les trois susdites provinces et la Cochinchine devront se faire exclusivement par mer.

Cependant l'empereur des Français accorde, pour l'entrée de ces convois dans le Cambodge, la passe de Mytho, dite Cua Tien, à la condition toutefois que les autorités annamites en préviendront à l'avance le représentant de l'empereur qui leur fera délivrer un laissez-passer. Si cette formalité était négligée et qu'un convoi pareil entrât sans un permis ledit convoi et ce qui le compose seront de bonne prise et les objets seront détruits.

Art. 11. - La citadelle de Vinh Luong sera gardée jusqu'à nouvel ordre par les troupes françaises, sans empêcher pourtant

en aucune sorte l'action des mandarins annamites. Elle sera rendue au roi d'Annam aussitôt qu'il aura fait cesser la rébellion qui existe aujourd'hui par ses ordres dans les provinces de Gia dinh et de Dinh tuong, et lorsque les chefs de ces rébellions seront partis et le pays tranquille et soumis, comme il convient à un pays en paix.

Art. 12. - Ce traité étant conclu entre les trois nations, et les ministres plénipotentiaires desdites trois nations l'ayant signé et revêtu de leurs sceaux, il en rendront compte chacun à leur souverain, et à partir d'aujourd'hui, jour de la signature, dans l'intervalle d'un an, les trois souverains ayant examiné et ratifié ledit traité, l'échange des rectifications aura lieu dans la capitale de l'Annam.

En foi de quoi, les plénipotentiaires respectifs susnommés ont signé le présent traité et y ont apposé leurs cachets.

A Saigon, l'an mil huit cent soixante-deux, le 5 juin.

Tu Duc, quinzième, année. cinquième mois, neuvième jour.

(L. S.) Amiral BONNARD.

(L. S.) PHAN TAN GIANG

(L. S.) LAM DUI HIEP.

DECLARATION du 25 juin 1867 de l'annexion à la France des trois provinces ouest de la basse Cochinchine (Vinh Long, Chau Doc, Ha Tien).

Depuis que le traité de 1862 a cédé à la France les trois provinces de Saigon, Bien Hoa, My Tho, et que, par donner une preuve éclatante de respect pour ce pacte, nous avons rendu au gouvernement du roi Tu Duc l'importante citadelle de Vinh Long, qui n'aurait du rentrer sous son autorité qu'après l'apaisement complet des troubles suscités par lui dans nos nouvelles possessions, les trois provinces de la basse Cochinchine qui sont restées soumises à la domination annamite n'ont cessé d'être le refuge de tous les mécontents, de tous les agitateurs, de tous les ennemis de notre autorité. J'ai été plusieurs fois dans la nécessité d'appeler l'attention des représentants du gouvernement annamite sur les embarras qu'ils me créaient, sur la voie dangereuse dans laquelle ils s'engageaient, en accordant une tolérance coupable et peut-être des encouragements tacites à ces incorrigibles fauteurs de désordres qui, ne voulant pas accepter les bienfaits d'une administration équitable et protectrice, s'efforçaient d'empêcher la masse des habitants paisibles de jouir des avantages que nous leur assurions.

Mes représentations, sous quelque forme que je les aie adressées, n'ont amené que des réponses évasives que j'ai dû considérer comme un aveu d'impuissance, ou comme un refus de me satisfaire.

En effet, je ne saurais être dupé de ces protestations de respect pour les traités, quand, depuis un an, j'ai eu tant d'occasions de constater, par des preuves irrécusables, la complicité de fonctionnaires investis de la confiance du gouvernement annamite avec les rebelles qui troublent le repos d'un royaume voisin placé sous notre protectorat.

Des brevets ont été délivrés à tous les chefs annamites qui, opposés à notre domination et par amour du désordre, du pillage, se sont ralliés à la cause d'un aventurier révolté contre son souverain. Ces chefs ont reçu des encouragements de toute espèce en armes, munitions, grades, distinctions honorifiques, argent, etc... Approvisionnées par les canaux qui font communiquer le fleuve du Cambodge et le golfe du Siam, les capitales de deux de ces provinces, Ha Tien et Chau Doc, sont devenues les arsenaux, les dépôts de recrutement de l'insurrection permanente.

J'ai été forcé de déclarer le blocus de toutes les côtes du royaume du Cambodge, pour arrêter cette contrebande d'armes et de munitions de guerre.

En ne tenant aucun compte de mes avertissements réitérés, en ne donnant que des satisfactions dérisoires à mes réclamations les plus justes, le gouvernement annamite a violé l'une des clauses fondamentales du traité de 1862; il m'a donné le droit et impose la nécessité, pour sauvegarder la tranquillité de nos provinces, de me charger de la police des siennes.

J'ai donc occupé les trois citadelles de Vinh Long, de Chau Doc et de Ha Tien, et substitué la domination de la France à celle du royaume d'Annam dans les trois provinces occidentales de la basse Cochinchine.

Cette annexion s'est faite pacifiquement: pas une violence n'a été commise, pas une goutte de sang n'a été versée, les propriétés privées ont été et seront respectées. L'accueil que nous avons reçu des populations est un témoignage éclatant du progrès de notre influence, de la puissance de notre politique. Elles n'ignorent pas plus la force de nos armes que les bienfaits et la prospérité croissante dont jouissent les habitants des trois provinces françaises.

Les mandarins ont vu se briser entre leurs mains ce vieil instrument de despotisme routinier; ils ont compris que les sympathies, la confiance du peuple, se retiraient d'eux pour venir à nous, et qu'il fallait s'incliner devant le prestige qu'exercent sur les races intelligentes et trop longtemps opprimées la civilisation appuyée sur la religion, la justice et la force, c'est-à-dire sur le respect de tous les droits, la protection de tous les intérêts, la sympathie pour toutes les infortunes. Ils ont abdicqué entre nos mains, sans protestation ni murmure, les rênes d'une administration impuissante à satisfaire les nouveaux besoins, les nouvelles aspirations que notre présence dans ces belles contrées a suscitées chez tous ceux

qui ont compris les avantages attachés à notre administration et à ce glorieux titre de Français qu'ils seront fiers de porter.

Leurs désirs sont exaucés; il n'y a plus à partir de ce jour qu'une autorité, qu'une administration dans la basse Cochinchine dont les provinces sont et resteront françaises.

Réunies en un seul faisceau, régies par les mêmes lois, administrées par les mêmes règles, soumis à des charges proportionnées à leurs ressources, ces honnêtes et laborieuses populations verront chaque jour se développer leur bien-être, leur prospérité, les fruits du travail et de l'intelligence garantis à chacun, les bienfaits de l'instruction mise à la portée de tous, et elles comprendront alors que nous sommes venus au milieu d'elles pour les affranchir de toutes les servitudes, leur ouvrir l'accès de tous les emplois et leur apporter tous les bienfaits de la civilisation.

Vinh Long, 25 Juin 1867.

Le vice-amiral ^ogouverneur et commandant en chef,
DE LA GRANDIERE.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

TRAITE conclu à Saigon, le 15 mars 1874, entre la France et le
royaume d'Annam.

Son Excellence le Président de la République Française
et S.M. le roi de l'Annam, voulant unir leurs deux pays par les
liens d'une amitié durable, ont résolu de conclure un traité
de paix et d'alliance remplaçant celui du 5 juin 1862, et ils
ont, en conséquence, nommé leurs plénipotentiaires à cet effet,
savoir:

Son Excellence le Président de la République Française:

Le contre-amiral Dupré, gouverneur et commandant en
chef de la basse Cochinchine, grand officier de l'ordre nation-
nal de la Légion d'honneur, officier de l'instruction publique,
etc.

Et S.M. le roi d'Annam:

Le Tuan, ministre de la Justice, premier ambassadeur, et
Nguyen Van Tuong, premier conseiller du ministre des Rites,
deuxième ambassadeur, qui, après communication de leurs pouvoirs
respectifs, trouvés en bonne et due forme, sont convenus des
articles suivants:

ARTICLE PREMIER.-- Il y aura paix, amitié et alliance
perpetuelles entre la France et le royaume d'Annam.

ART. 2. - Son Excellence le Président de la République
Française, reconnaissant la souveraineté du roi de l'Annam et

son entière indépendance vis-à-vis de toute puissance étrangère quelle qu'elle soit, lui promet aide et assistance et s'engage à lui donner, sur sa demande, et gratuitement, l'appui nécessaire pour maintenir dans ses Etats l'ordre et la tranquillité, pour le défendre contre toute attaque et pour détruire la piraterie qui désole une partie des côtes du royaume.

ART. 3. - En reconnaissance de cette protection, S.M. le Roi de l'Annam s'engage à conformer sa politique extérieure à celle de la France et à ne rien changer à ses relations diplomatiques actuelles.

Cet engagement politique ne s'étend pas aux traités de commerce. Mais, dans aucun cas. S.M. le roi de l'Annam ne pourra faire avec une nation, quelle qu'elle soit, de traité de commerce en désaccord avec celui conclu entre la France et le royaume d'Annam et sans en avoir préalablement informé le gouvernement français.

Son Excellence le Président de la République Française s'engage à faire à S.M. le roi de l'Annam, don gratuit:

1 De cinq bâtiments à vapeur d'une force réunie de cinq cents chevaux en parfait état, ainsi que les chaudières et machines, armes et équipés conformément aux prescriptions du règlement d'armement;

2 De cent canons de sept à seize centimètres de diamètre approvisionnés à deux cents coups par pièce;

3 De mille fusils à tabatière et de cinq mille cartouches.

Ces bâtiments et armes seront rendus en Cochinchine et livrés dans le délai maximum d'un an, à partir de la date de l'échange des ratifications.

ART. 4. - Son Excellence le Président de la République Française promet, en outre, de mettre à la disposition du roi: des instructeurs militaires et marins en nombre suffisant pour reconstituer son armée et sa flotte; des ingénieurs et chefs d'ateliers capables de diriger les travaux qu'il plaira à Sa Majesté de faire entreprendre; des hommes experts en matière de finances pour organiser le service des impôts et des douanes dans le royaume; des professeurs pour fonder un collège à Hué. Il promet, en outre, de fournir au roi les bâtiments de guerre, les armes et les munitions que Sa Majesté jugera nécessaire à son service.

La rémunération équitable des services ainsi rendus sera fixée d'un commun accord entre les hautes parties contractantes.

ART. 5. - S.M. le roi de l'Annam reconnaît la pleine et entière souveraineté de la France sur tout le territoire actuellement occupé par elle et compris entre les frontières suivantes:

A l'est, la mer de Chine et le royaume de l'Annam (province de Binh Thuan);

A l'ouest, le golfe de Siam;
Au sud, la mer de Chine;
Au nord, le royaume de Cambodge et le royaume d'Annam
(province de Binh Thuan).

Les onze tombeaux de la famille Pham, situés sur le territoire des villages de Tan Nien Dong et de Tan Quan Dong (province de Saigon) et les trois tombes de la famille Ho, situées sur les territoires des villages de Linh Chun Tay et Tan May (province de Bien Hoa) ne pourront être ouverts, creusés, violés ni détruits.

Il sera assigné un lot de terrain de cent maus d'étendue aux tombes de la famille Pham et un lot d'égale étendue à celles de la famille Ho. Les revenus de ces terres seront consacrés à l'entretien des tombes et à la subsistance des familles chargées de leur conservation. Les terres seront exemptés d'impôt et les hommes de ces familles seront également exempts des impôts personnels, du service militaire et des corvées.

ART. 6. - Il est fait remise au roi, par la France, de tout ce qui lui reste ~~de~~ de l'ancienne indemnité de guerre.

Art. 7. - Sa Majesté s'engage formellement à rembourser, par l'entremise du gouvernement français, le restant de l'indemnité due à l'Espagne, s'élevant à 1 million de dollars (à 0,62 du tael le dollar), et à affecter à ce remboursement la moitié du revenu net des douanes des ports ouverts au commerce européen et américain quel qu'en soit d'ailleurs le produit.

Le montant en sera versé chaque année au Trésor public de Saïgon, charge d'en faire la remise au Gouvernement espagnol, d'en tirer reçu et de transmettre ce reçu au gouvernement annamite.

ART. 8. - Son Excellence le Président de la République Française et Sa Majesté le roi accordent une amnistie générale, pleine et entière, avec levée de tous séquestres mis sur les biens, à ceux de leurs sujets respectifs qui, jusqu'à la conclusion du traité et auparavant, se sont compromis pour le service de l'autre partie contractante.

ART. 9. - Sa Majesté le roi de l'Annam, reconnaissant que la religion catholique enseigne aux hommes à faire le bien, révoque et annule toutes les prohibitions portées contre cette religion et accorde à tous ses sujets la permission de l'embrasser et de la pratiquer librement.

En conséquence, les chrétiens du royaume d'Annam pourront se réunir dans les églises en nombre illimité pour les exercices de leur culte. Ils ne seront plus obligés, sous aucun prétexte, à des actes contraires à leur religion, ni soumis à des recensements particuliers. Ils seront admis à tous les concours et aux emplois publics sans être tenus pour cela à aucun acte prohibé par la religion.

Sa Majesté s'engage à faire détruire les registres de dénombrement des chrétiens faits depuis quinze ans et à les traiter, quant aux recensements et impôts, exactement comme

tous ses autres sujets. Elle s'engage en outre à renouveler la défense, si sagement portée par elle, d'employer dans le langage ou dans les écrits des termes injurieux pour la religion et à faire corriger les articles du Thap Dieu dans lesquels de semblables termes sont employés.

Les évêques et missionnaires pourront librement entrer dans le royaume et circuler dans leurs diocèses avec un passeport du gouverneur de la Cochinchine visé par le Ministre des Rites ou par le gouverneur de la province. Ils pourront prêcher en tous lieux la doctrine catholique. Ils ne seront soumis à aucune surveillance particulière, et les villages ne seront plus tenus de déclarer aux mandarins ni leur arrivée, ni leur présence, ni leur départ.

Les prêtres annamites exerceront librement, comme les missionnaires, leur ministère. Si leur conduite est répréhensible et si, aux termes de la loi, la faute par eux commise est possible de la peine du bâton ou du rotin, cette peine sera commuée en une punition équivalente.

Les évêques, les missionnaires et les prêtres annamites auront le droit d'acheter et de louer des terres et des maisons, de bâtir des églises, hôpitaux, écoles, orphelinats et tous autres édifices destinés au service de leur culte.

Les biens enlevés aux chrétiens pour fait de religion, qui se trouvent encore sous séquestre, leur seront restitués.

Les biens enlevés aux chrétiens pour fait de religion, qui se trouvent encore sous séquestre, leur seront restitués.

Toutes les dispositions précédentes, sans exception, s'appliquent aux missionnaires espagnols aussi bien qu'aux Français.

Un édit royal, publié aussitôt après l'échange des ratifications, proclamera dans toutes les communes la liberté accordée par Sa Majesté aux chrétiens de son royaume.

ART. 10. - Le Gouvernement annamite aura la faculté d'ouvrir à Saigon un collège place sous la surveillance du directeur de l'intérieur, et dans lequel rien de contraire à la morale et à l'exercice de l'autorité française ne pourra être enseigné. Le culte y sera entièrement libre.

En cas de contravention, le professeur qui aura enfreint ces prescriptions sera renvoyé dans son pays, et même, si la gravité du cas l'exige, le collège pourra être fermé.

ART. 11. - Le gouvernement annamite s'engage à ouvrir au commerce les ports de Thi Nai dans la province de Binh Dinh, de Ninh Hai dans la province de Hai Duong, la ville de Hanoi, et le passage par le fleuve du Nhi Ha, depuis la mer jusqu'au Yun Nan.

Une convention additionnelle au traité, ayant même force que lui, fixera les conditions auxquelles ce commerce pourra être exercé.

Le port de Ninh Hai, celui de Hanoi et le transit par le fleuve seront ouverts aussitôt après l'échange des ratifications, et même plus-tôt si faire se peut; celui de Thi Nai un an après.

D'autres ports ou rivières pourront être ultérieurement ouverts au commerce, si le nombre et l'importance des relations établies montrent l'utilité de cette mesure.

ART. 12. - Les sujets français ou annamites de la France et les étrangers en général pourront, en respectant les lois du pays, s'établir, posséder et se livrer librement à toutes opérations commerciales et industrielles dans les villes cidessus désignées. Le Gouvernement de Sa Majesté mettra à leur disposition les terrains nécessaires à leur établissement.

Ils pourront de même naviguer et commercer entre la mer et la province de Yun Nan, par la voie du Nhi Ha, moyennant l'acquittement des droits fixés, et à la condition de s'intédire tout trafic sur les rives du fleuve, entre la mer et Hanoi et entre Hanoi et la frontière de Chine.

Ils pourront librement choisir et engager à leur service des compradors, interprètes, écrivains, ouvriers, bateliers et domestiques.

ART. 13. - La France nommera dans chacun des ports ouverts au commerce un consul ou agent assisté d'une force suffisante, dont le chiffre ne devra pas dépasser le nombre de

cent hommes, pour assurer sa sécurité et faire respecter son autorité, pour faire la police des étrangers jusqu'à ce que toute crainte à ce sujet soit dissipée par l'établissement des bons rapports que ne peut manquer de faire naitre la loyale exécution du traité.

ART. 14. - Les sujets du roi pourront, de leur côté, librement voyager, résider, posséder et commercer en France et dans les colonies françaises en se conformant aux lois. Pour assurer leur protection. Sa Majesté aura la faculté de faire résider des agents dans les ports ou villes dont elle fera choix.

ART. 15. - Lorsque des sujets français, européens ou cochinchinois, ou d'autres étrangers désireront s'établir dans un des lieux ci-dessus spécifiés, ils devront se faire inscrire chez le résident français, qui avisera l'autorité locale.

Les sujets annamites voulant s'établir en territoire français seront soumis aux mêmes dispositions.

Les français ou étrangers qui voudront voyager dans l'intérieur du pays ne pourront le faire que s'ils sont munis d'un passeport délivré par un agent français et avec le consentement et le visa des autorités annamites. Tout commerce leur sera interdit sous peine de confiscation de leurs marchandises.

Cette faculté de voyager pouvant présenter des dangers dans l'état actuel du pays, les étrangers n'en jouiront qu'après ~~pres~~ que le gouvernement annamite, d'accord avec le représentant

de la France à Hué, jugera le pays suffisamment calme.

Si des voyageurs français doivent parcourir le pays en qualité de savants, déclaration en sera également faite; ils jouiront à ce titre de la protection du gouvernement, qui leur délivrera les passeports nécessaires, les aidera dans l'accomplissement de leur mission et facilitera leurs études.

ART. 16. - Toutes contestations entre Français ou entre Français ou étrangers seront jugées par le résident français.

Lorsque des sujets français ou étrangers auront quelque contestation avec des Annamites ou quelque plainte ou réclamation à formuler, ils devront d'abord exposer l'affaire au résident, qui s'efforcera de l'arranger à l'amiable.

Si l'arrangement est impossible, le résident requerra l'assistance d'un juge annamite commissionné à cet effet, et tous deux, après avoir examiné l'affaire conjointement, statueront d'après les règles de l'équité.

Il en sera de même en cas de contestation d'un Annamite avec un Français ou un étranger; le premier s'adressera au magistrat qui, s'il ne peut concilier les parties, requerra l'assistance du résident français et jugera avec lui.

Mais toutes les contestations entre Français ou entre Français et étrangers seront jugées par le résident Français seul.

ART. 17. - Les crimes et délits commis par des Français ou des étrangers sur le territoire de l'Annam seront connus et

jugés à Saïgon par les tribunaux compétents. Sur la réquisition du résident français, les autorités locales feront tous leurs efforts pour arrêter le ou les coupables et les lui livrer.

Si un crime ou délit est commis sur le territoire français par un sujet de Sa Majesté, le consul ou agent de Sa Majesté devra être officiellement informé des poursuites dirigées contre l'accusé et mis en mesure de s'assurer que toutes les formes légales sont bien observées.

ART. 18. - Si quelque malfaiteur coupable de désordres ou brigandage sur le territoire français se réfugie sur le territoire annamite, l'autorité locale s'efforcera, dès qu'il lui en aura été donné avis, de s'emparer du fugitif et de le rendre aux autorités françaises.

II en sera de même si des voleurs, pirates ou criminels quelconques, sujets du roi, se réfugient sur le territoire français; ils devront être poursuivis aussitôt qu'avis en sera donné, et, si faire se peut, arrêtés et livrés aux autorités de leur pays.

ART. 19. - En cas de décès d'un sujet français ou étranger sur le territoire annamite, ou d'un sujet annamite sur le territoire français, les biens du décédé seront remis à ses héritiers; en leur absence ou à leur défaut, au résident qui sera chargé de les faire parvenir aux ayants droit.

ART. 20. - Pour assurer et faciliter l'exécution des clauses et stipulations du présent traité un an après sa

signature, Son Excellence le Président de la République française nommera un résident ayant rang de ministre auprès de S.M. le roi de l'Annam. Le résident sera chargé de maintenir les relations amicales entre les hautes parties contractantes et de veiller à la consciencieuse exécution des articles du traité.

Le rang de cet envoyé, les honneurs et prérogatives auxquels il aura droit, seront ultérieurement réglés d'un commun accord et sur le pied d'une parfaite réciprocité entre les hautes parties contractantes.

S.M. le roi de l'Annam aura la faculté de nommer des résidents à Paris et à Saigon.

Les dépenses de toute espèce occasionnées par le séjour de ces résidents auprès du gouvernement allié seront supportées par le gouvernement de chacun d'eux.

ART. 21 - Ce traité remplace le traité de 1862, et le gouvernement français se charge d'obtenir l'assentiment du gouvernement espagnol. Dans le cas où l'Espagne n'accepterait par ces modifications au traité de 1862, le présent traité n'aurait d'effet qu'entre la France et l'Annam, et les anciennes stipulations concernant l'Espagne continueraient à être exécutoires. La France, dans ce cas, se chargerait du remboursement de l'indemnité espagnole et se substituerait à l'Espagne comme créancière de l'Annam, pour être remboursée conformément aux dispositions de l'article 7 du présent traité.

ART. 22. - Le présent traité est fait à perpétuite.
Il sera ratifié et les ratifications en seront échangées a Hue,
dans le delai d'un an et moins, si faire se peut. Il sera
publié et mis en vigueur aussitôt que cet échange aura eu lieu.

En foi de quoi les plénipotentaires respectifs ont signé
le présent traité et y ont apposé leurs cachets.

Fait à Saigon, au palais du gouvernement de la Cochinchine française, en quatre expéditions, le dimanche, quinzième jour du mois de mars de l'an de grace 1874, correspondant au vingt-septième jour du premier mois de la vingtseptième année de Tu Duc.

(L.S.) Contre-amiral Dupré

(L.S.) LE TUAN

(L.S.) NGUYEN VAN TUONG.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

รายชื่อผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดีย ระหว่าง พ.ศ. 2390 - 2423

ลอร์ดคัลคูลี	พ.ศ. 2390 - 2398
ลอร์ดแคนนิง	พ.ศ. 2398 - 2405
ลอร์ดเอดจิงและคินคาร์คิน	พ.ศ. 2405 - 2406
เซอร์รอเบิร์ต นาเปียร์	พ.ศ. 2406
เซอร์วิลเลียม ที. เคนิสัน	พ.ศ. 2406 - 2409
เซอร์จอห์น ลอเรนซ์	พ.ศ. 2409 - 2411
ลอร์ดมาโย	พ.ศ. 2411 - 2415
เซอร์จอห์น สแตรคเฮย์	พ.ศ. 2415
ลอร์ดนาเปียร์ แห่งเมอริสทาวน์	พ.ศ. 2415
ลอร์ดนอร์ธบรุก	พ.ศ. 2415 - 2419
ลอร์ดลิตตัน (อุปราชอินเดียคนแรก)	พ.ศ. 2419 - 2420

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการศึกษา

ผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวสุวรรณา สัจจวีรวรรณ

วุฒิการศึกษา

อักษรศาสตรบัณฑิต

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2513

ประกาศนียบัตรชั้นสูงวิชาเฉพาะประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2515

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย